

★

MARIANA BĂNICĂ

AN JUBILIAR : MATEI BASARAB

(350 de ani de la înscăunarea ca domn al Țării Românești)

★

A fi domn în scaunul Țării Românești, nu a fost în îndelungată noastră istorie o povară ușoară. Nestatornicia vremurilor, vrăjmășia dușmanilor și gindul rău al unor frați, a făcut ca orice domnie, mai scurtă sau mai lungă, să fie plină de greutăți. Țara Românească și Moldova, provincii surori nu numai prin comuniunea de limbă și origine, au avut același destin. Volevozi apărători de glorie sau vrednici gospodari, Basarabii și Mușatinii, două dinastii înrudite, au dat istoriei noastre bărbați deosebiți.

Dintre ei, Matei Basarab a fost — cum pe bună dreptate a spus Constantin C. Giurescu — „cel mai mare ctitor al neamului nostru”¹. În chipul lui de o bunătate excepțională s-au adunat toate durerile acestui neam: repetatele jafuri și plingeri ale țării, lacrimile fraților de peste munci aflați sub oprițare austriacă, sacrificiul generației lui Mihai Viteazul pe Câmpia Turzii și mai rău, țara arăta ca un cimitir de ruine.

Admirabil este portretul pe care Nicolae Iorga l-a făcut marelui voievod: „Nu venea în scaun numai pentru a se truși cu purtarea semnelor domnești, pentru a stringe bani și a lăsa un nume răsunător în amintirea urmășilor; coborîtor al domnilor de demult, coborîtor român al domnilor români, viteaz din singele vitejilor, el avea scopurile sale scrise pe steagul pe care-l desfășurase chemind țara în jurul lui; el voia să aducă înapoï trecutul, trecutul de bogăție, de cinstă, de putere, de mîndrie și de înțelepciune”².

Nu va uita niciodată că tatăl său Danciu a stat în preajma domnitorului unificator de țară, Mihai Viteazul, și că mort la datorie, este îngropat în catedrala de la Alba Iulia, ctitoria Voievodului erou. Stîlp treaz de veghe la ceas de cumpănă i-a stat soția sa, Doamna Elina, fiica lui Radu postelnicul Năsturel din Fierăști, sora marelui cărturar umanist Udrîște Năsturel.

Pentru activitatea lui deosebită, Matei Basarab a fost elogiat nu numai de urmași, ci și de contemporani. Letopisețul Cantacuzinesc l-a caracte-

1. Matei Basarab cel mai mare ctitor bisericesc al poporului nostru. *Știri noi despre lăcașurile lui*, București, 1946.

2. Nicolae Iorga, *Studii și documente* vol. VII, p. CXV.

rizat ca „domn bun”, care a condus țara „foarte bine și cu dreptate”³, iar Radu Popescu spune că a îndreptat lucrurile țărilor, cele stricte și dărăpăinate de alții și cu bune socotele le așeza și cu vecinii se împârca, ca să aibă țara odihnă și pace⁴.

Miron Costin, cronicar al faptelor de vitejie moldovene, sub impresia victoriilor acestuia în fața lui Vasile Lupu, afirmă plin de admirare: „un om fericit, preste toate domniile acelei țări, nemindru, blind, direct, om de țară, harnic la războaie, aşa neinfrint și neinspămat cît poți să-l asemeni cu mari oșteni ai lumii”⁵.

Cu toate că Matei Basarab stă la loc de cinstire în istoria națională, istoricii cei mari ai țării s-au aplecat puțin asupra domniei sale. Sporadic numai unele aspecte ale vieții economico-politice și social-culturale au trezit curiozitatea acestora. Ion Sărbu, autorul unei deosebite monografii despre Mihai Viteazul, scrie la sfîrșitul veacului trecut o lucrare despre politica externă⁶. Alexandru Odobescu realizează un profil moral și psihic al voievodului⁷. V. Motogna face o caracterizare generală asupra epocii și asupra relațiilor cu Vasile Lupu⁸, iar C. C. Giurescu îl prezintă ca mare ctitor⁹. În vremea mai din urmă asupra unor părți din activitatea sa, s-au aplecat: Vasile Drăguț¹⁰, Cornelia Pillat¹¹, Ștefan Andreescu¹², Gr. Popescu și P. Grigoriu¹³, Lidiia Demeny, L. Demeny și N. Stoicescu¹⁴.

Pozitia internațională a Țărilor Române era influențată la urcarea pe tronul Țării Românești, în septembrie 1632, de criza internă și externă a Imperiului Otoman, criză generată de grave contradicții și a luptelor pentru putere, și pe fondul uriașelor războaie duse în Europa, Africa și Asia. Dind dovedă de o abilitate politică deosebită își propune restaurarea țării, cu răbdare, plătind „datorile” către Poartă, dar gata în orice moment de a fi „cu sabia în mână”¹⁵. Prin buni și diplomiști zădărniceste intențiile unor pretendenți de a-l înláturnă: în decembrie 1635, îzbutește să obțină condamnarea la moarte a lui Curt Celebi, cămătar grec cu mare putere la Istanbul, în 1636, cîteva țari la arme pentru a-l domoli pe Chenaan pașa venit în dealul Cotrocenilor, în urma căreia se crease o situație conflictuală foarte gravă, sultanul voind chiar să-i declare război. În anul următor în drum spre Cetatea Albă, unde urma să fie măziliat, află și se reîntoarce din drum, iar furia vizirului o potolește cu

3. ***, *Istoria Țării Românești*, ediția a II-a, București, 1969, p. 107–108.

4. *Istoria domnilor Țării Românești*, ediția Constantin Grecescu, București, 1960, p. 96–97.

5. *Opere*, Ediție Petre P. Panaitescu, București, 1958, p. 168.

6. *Mateiu Voivod Basarab s'auswärtige Beziehungen*, 1612–1654, Leipzig, 1899.

7. *Cîteva ore la Snagov*, în: „Opere complete”, vol. III, București, 1971, p. 52–54.

8. *Epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, în: „Cercetări istorice”, 1949, nr. 1–2, p. 516–517.

9. *Op. cit.*

10. *Une forme représentative de l'architecture vernaculaire : les fortifications populaires du moyen âge*, în: *Monumente istorice de artă*, 1979, nr. 1.

11. *Plătura murală în epoca lui Matei Basarab*, București, 1980.

12. *Mai bine n-a fost nici un domn*, în: „Magazin istoric”, 1969, nr. 12, p. 26–32.

13. *Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1972.

14. *Răscosala seimenilor sau răscosala populară?* 1653, *Tara Românească*, București, 1968.

15. Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, București, 1944, p. 53.

„multe daruri scumpe”. Sute de mil de reale (10 reali = 1 leu) au intrat în buzunarele dregătorilor turci, cu care s-au cumpărat tâcerea și prietenia acestora¹⁶.

La bază politicii sale antilotomane au stat relațiile de alianță cu Transilvania. Prietenia sa cu Gheorghe Rakoczy I și Gheorghe Rakoczy II, principii ai țării de dincolo de munte, a fost rezultatul politic al diplomației sale.

O istorică zburătoare a activității sale o reprezintă relațiile cu Moldova, unde domnea Vasile Lupu (1634—1653). Dacă în anul urcării acestuia pe tron își schimbară soili, declarindu-și prietenia, foarte curind ambițiile nemăsurate ale domnului moldovean îi duseră la război. Cele două campanii, toamna lui 1637 și 1639, au avut ca rezultat infringerea lui Vasile Lupu, și datorită celor 1 200 000 de scuzi uciderea vizirului Mohamed Tabani Buiuc, protectorul domnului moldav. Gindurile de preamarire l-au dus la pierzanie: în 1652 începe unelțiri noi, bazindu-se acum pe promisiunile ginerelui său, Timuș Hmienițki, comandanțul cazaclilor¹⁷. Nu numai că nu ajunse domn și la București, dar pierdu și tronul Sucevei: armatele transilvănene și muntene il alungă și-l pun în scaun pe Gheorghe Stefan (15—16 iulie 1653).

După o domnie de 22 de ani, plină de realizări, bătrînul voievod era la capătul puterilor. Prietenii avea peste tot: pe unii li cumpărase cu bani și daruri, pe alții cu credință și respect, și pe cel mai rău cu ascuțisul sabiei. Ultimul an de domnie, însă, îi fu turburat de necredința dorobanților și seimenilor, slujitorii plătiți cu lefurii din destul. Înțeleptul domn asista neputincios — cuprins de boală și bătrinețe — la fărădelegile acestora: Ghinea vîstierul, Radu armaș și Socol Cornățeanu clucer sunt uciși, ziua în amiază mare. Diplomat și iscusit cum îl știm le pregăti pedeapsa. Spre nenorocul său și durerea țării, la 9 Aprilie 1654, muri la Târgoviște și fu înmormântat la Biserica Domnească¹⁸.

Liniștea dinăuntru și din afară, prosperitatea economică a țării, drumurile sigure și bine ingrijite, orașele înfloritoare, boierii cumpărați și țărani vrednici au făcut din Țara Românească în timpul domniei sale o țară de invidiată în tot sud-estul Europei.

La curtea lui au înflorit artele și gustul pentru frumos, s-au adunat cărturari, între care a strălucit Udriște Năsturel, cel care în Predoslovia Molitvenicului din 1653, îi adresa versuri nemuritoare:

Tara aceasta dirept sternă pasărea coro poartă,
Iar pe gîtu ei acuma și cunună atîrnă,
Cu adevărat a caselor prealuminante și preabâtrine,
A casei preaviteazului neam Basarab¹⁹.

16. Ibidem, p. 58.

17. Nicolae Iorga, Răscoala seimenilor împotriva lui Matei Basarab, în: Analele Academiei Române, Memorile Secției Istorice, tom. XXXIII (1910—1911), p. 187—210; I. Anastasiu, Bătălia de la Finta, Tîrgoviște, 1912; Constantin C. Giurescu, Uciderea vizirului Mohamed Tabani Buiuc, sprijinitorul lui Vasile Lupu. O scriere inedită, în: „Revista Istorică”, an. XII (1926), p. 98—103; I. Lupaș, Politica lui Matei Basarab, în: „Studii, conferințe și comunicări istorice”, București, 1928, p. 139—164; Christache Georgescu, Matei Basarab, București, 1937.

18. D. Cristescu, Sfînta mânăstire Arnota, Râmnicul Vâlcea, 1937, p. 6.; C. C. Giurescu, Istoria românilor, vol. III, partea I, p. 63.

19. Nicolae Iorga, Istoria Românilor, vol. VI, p. 82.

Aparător al intereselor neacumului său, vajnic luptător pentru independență și neatirnare, a mers pînă acolo încit a interzis inchinarea minâstirilor românești la Sfîntul Munte, cu scopul de a opri scurgerea averilor țării în alte pămînturi. În compenсаție a ridicat biserici și chinovii mai mici în Bulgaria și Grecia, a tipărit cărți în limba acestor popoare, s-a îngrijit în a drege lăcașele ruinate²⁰.

Înainte de toate Matei Basarab a fost un mare ctitor al pămîntului său. De la dînsul ne-au rămas 31 de ctitorii noi, 43 de monumente au fost reclădite sau rezidite după dezastruosul cutremur din 1626, în Bulgaria a ridicat două biserici: una la Vidin²¹ și alta la Șiștov²², la Muntele Athos a trimis bani și meșteri din țară pentru a face reparații la minâstirile Simopetra, Pantocrator, Xenofon, a ridicat din temelie paraclisul Sf. Mihai, de la Lavra cea Mare²³, 7 ctitorii sunt atribuite lui, iar 10 sunt atribuite epocii²⁴.

Multe sint faptele înălțătoare atribuite voievodului, dar mai presus de toate ni se pare ctitorirea Arnotei. Fiind construită între anii 1635²⁵—1638²⁶, pe un loc ce adăpostea un lăcaș mai vechi, domnul a ridicat-o cu gîndul de a face din dinsa necropola familiei.

Am amintit că după moartea întimplată în scaunul Târgoviștei a fost îngropat acolo. Profanat și prădat de seimeni moșmîntul a rămas deschis. Amânunte ne dă un document din 1661 august 5, în care aflăm că Domnul ridicase o minâstire: „den temelia ei, făgăduind cum să-i zacă oasele acolo, fiind o minâstire în lăuri și departe de răutăți, către munte. După aceia s-au intîmpnat lui Matei voievod moarte la scaun la Târgoviște și l-au îngropat în tînda bisericii, domnești. Iar apoi fiind multe răotăți și robii aici în țară de limbi păgâne, i-au scos oasele afură și au stătut cîtăva vreme acolo în bescarică. Iar deacă stătu Mihnea a fi domnul țăril în urma lui Constantin (Şerban) vodă; fiindu-i oasele tot dezgropate, l-au trimis cu cinste tocmai acolo la această minâstire Arnota, precum au fost poftit pînă era în viață²⁷. O frumoasă piatră tombală a fost executată în anii 1658—59, de meșterul sibian Elias Nicolai din marmoră albă (2,35×0,38) și este aşezată pe mormîntul situat în pronaos. Are urmă-

20. Ivan Duicov, Petar Parcevici și încercările de eliberare ale popoarelor balcanice de sub stăpînirea otomană, în: „Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX)”, vol. 1, București, 1971, p. 214 și urm.

21. Constantin C. Giurescu, Istoria Românilor, III/1, p. 70; se citează un articol semnat de un istoric bulgar, K., Une vieilles église à Strichoe. Le geste d'un prince roumain du XVIIe siècle, în: „La parole bulgare”, 13 septembrie 1941.

22. Idem, Două ctitorii ale lui Matei Basarab în Bulgaria, în: Revista Iсторică română, XI—XII, 1941—1942, p. 390—391.

23. Nicolae Iorga, Muntele Athos în legătură cu țările noastre, București, 1914, extras din: „Analele Academiei Române, Memorile Secției Istorice”, v. II, t. XXXVI, 1914, p. 447—517. Pisania în limba greacă spune că „S-a ridicat și s-a înălțat din temelie din pămînt... în anul 7151 (1643)... și toate de la acel domn și ctitor... „Monumentul păstrează fresca votivă a Voievodului și a Doamnei sale, și un chivot din argint inscripționat.

24. Veniamin Nicolae, Ctitorile lui Matei Basarab, București, 1962, p. 212—244.

25. D. Cristescu, op. cit., p. 110—113.

26. Ibidem, p. 113—116.

27. Ibidem, p. 113.

torul text : „Aici zace Matei Basarab, din mila lui Dumnezeu odinioară stăpin și domn al Țărilor Românci, bărbat înțelept, indurător și milostiv, întemeietor și înnoitor a multe biserici și mănăstiri, niciodată biruit, ci birulitor și a multe invingeri invingător preaslăvit, înfricosător dușmanilor, prietenilor de folos, îmbogățitor al țării sale, cel ce, cu multă bogătie și întru toate îndestulat, în liniă pace a domnit douăzeci și trei de ani ; a adormit întru domnul în cinstite bătrîneți, în anul Domnului 1654²⁸”.

Pentru a-i da viață Domnul i-a dăruit sate, moșii, robi și sfinte moaște, cum singur ne-o spune în hrisovul din 23 aprilie 1638.

O latură mult cercetată a personalității lui Matei Basarab a fost activitatea tipografică. Climatul de cultură, continuarea unui proces început de Neagoe Basarab (1512—1521) și puternica influență pe care a avut-o Udriște Năsturel, l-a determinat să acorde un sprijin deosebit activității de tipărire a cărților bisericești și laice. În timpul său au funcționat două tiparниe, una la Câmpulung începând din 1635²⁹ și cealaltă la Govora, instalată aici în 1637³⁰. În prefată Molitvenicului slavon editat în 1635 la Câmpulung, Matei Basarab expune motivele pentru care a acordat și va acorda un mare sprijin activității tipografice : „am văzut cum că în întreaga țară e foame și sete, nu însă de pâine și de apă, ci, prooroc, de vădită hrana și de adăpare sufletească”.

Activitatea tipografică de la Govora s-a materializat prin editarea în 1637 a *Psaltirei slavone*³¹, anul următor a *Psaltirei slavone cu Ceaslov*³², în 1640 a celebrei *Pravila cea mică*³³, iar în 1642 a *Evangheliei învățătoare*³⁴. Sub îngrijirea lui Meletie Macedoneanul s-a format aici și o școală de inițiere în activitatea tiparnică, unde au învățat meșteșugul și nenumărați vilceni, dintre care amintim : Proca Stanciovici din Râmnic, Tudor Dumitrovici din Râmnic și Ioan Cunotovici din Luncavăț³⁵.

Ampia personalitate a lui Matei Basarab a lăsat în conștiința urmașilor o imagine vie și plăuoare, de dragoste de patrie și popor, a unuia dintre cei mai străluciți fii ai acestui neam. În conștiința istorică a timpurilor personalitatea sa rămâne așa cum a definit-o Vladislav al IV-lea, regale Poloniei din acel timp, ca „generalissimul Orientului”. Prin întreaga sa activitate, Matei Basarab este continuatorul operei marelui său înaintaș Mihai Viteazul.

28. Veniamin Nicolae, op. cit., p. 68—69 ; C. C. Țăurescu, *Istoria Românilor*, III/1, p. 63.

29. Dan Simionescu și Damian Bogdan, *Incepăturile culturale ale domniei lui Matei Basarab*, București, 1939, extras din : „B.O.R.”, an. LVII (1938), nr. 11—12, p. 896—890 ; Doina Simionescu, *Viața literară și culturală a refindării Câmpulungului (Afusul)* în trecut (Din trecutul cultural al Câmpulungului), Câmpulung-Muscel, 1926, p. 25.

30. Gh. T. Ionescu, *Contribuții la cunoașterea șezădintului cultural medieval de la Govora*, din *studiu* Vilcea, în : „Burciava”, I, 1972, p. 187 și urm.

31. I. Blanu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, p. 104.

32. Ibidem, p. 106.

33. Ibidem, p. 106.

34. Ibidem, p. 120.

35. Gh. T. Ionescu, op. cit., p. 129.

AN JUBILIAIR : MATEI BASARAB

350 ANS DE COURONNEMENT COMME PRINCE VOÏVODE REGNANT DU PAYS ROUMAIN

RÉSUMÉ

Cette année, le peuple roumain a commémoré la personnalité du voïvode Matei Basarab, voïvode du Pays Roumain qui a laissé dans la conscience de ses descendants une image vivre de l'amour de la patrie et du peuple.

Dans la conscience historique des temps, sa personnalité est doublée de deux rôles distincts : le rôle de fondateur d'établissement de culture et celui de „généralissim de l'Orient“.